

*«...ми мусимо навчитися чути себе українцями...
І се почуття не повинно у нас бути голою фразою...
Ми повинні всі без виїмка – поперед усього
пізнати ту свою Україну,
всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані...»
Іван Франко. «Поза межами можливого».*

ЕВОЛЮЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ НАУКИ ПРО УКРАЇНСЬКУ ЕТНІЧНУ МАТЕРІАЛЬНУ І ДУХОВНУ КУЛЬТУРУ ТА ВНЕСОК ІВАНА ФРАНКА

Висвітлюється еволюція гуманітарної науки про українську етнічну матеріальну і духовну культуру з кінця XVIII ст. як тло для аналізу наукової діяльності І. Франка в галузі етнографії, фольклористики та етнології.

Ключові слова: українська етнічна матеріальна і духовна культура, гуманітарна наука, Іван Франко, НТШ, етнографія, фольклористика, етнологія.

The evolution of the humanities through Ukrainian ethnic, material and spiritual culture of XVIII century is being revealed as a background for the analysis of scientific activity of I. Franko in ethnography, folklore and ethnology.

Keywords: Ukrainian ethnic, material and spiritual culture, Human Science, Ivan Franko, the Shevchenko Scientific Society, ethnography, folklore, ethnology.

Початковий, надмірно описовий, «до етнографічний» етап досліджень української етнічної матеріальної та духовної культури вступив у фазу завершення в Україні, як і в Європі загалом, наприкінці XVIII ст. В цей період в Західній Європі з'являється термін «етнографія», що відбиває перехід гуманітарної галузі знання про матеріальну і духовну культуру народів на новий, вищий щабель. У Франції в 1784 р. французьким дослідником А. Шаванном, з метою акцентувати увагу на вивченні «історії прогресу народів і цивілізацій», до наукового вжитку вводиться термін «етнологія». В Німеччині у 1772 р відомий історик А. Л. Шльоцер, вивчаючи проблему людського роду, на підставі висновку, що людство, складаючись із великих та малих народів, є єдиною системою, з якої не можна вилучити жодного народу через їх взаємопов'язаність, першим в Європі започатковує опис чужих народів як своєрідну галузь гуманітарних наук і називає її *völker kunde* (фьолькеркунде) як науку й концепцію про спільність народів [11; 12]

В Україні розвиток гуманітарної науки, що вивчала українську етнічну матеріальну і духовну культуру, збігався з

загальноєвропейськими тенденціями. В цей час спостерігалася значна активізація зацікавлень українською етнічною культурою, перехід їх на більш високий науковий щабель, розпочалося становлення етнографії як певної наукової дисципліни [17, с. 24].

Остання чверть XVIII ст. стала своєрідним рубежем в розвитку української етнографії, що ознаменував початок наукового етнографічного етапу розвитку гуманітарної науки про українську етнічну матеріальну і духовну культуру, який спричинився виходом на справжній науковий рівень в другій половині XIX ст. і подальшим становленням етнології як фундаментальної науки про людину і людство. Низка непересічних подій в розвитку етнографії як науки, зокрема, поява у 1777 р. першої спеціальної тематичної праці Григорія Калиновського з м. Кролевеця «Опис весільних українських простонародних обрядів...»; написання М. Антоновським і з м. Борзни узагальнюючого нариса про українців («малоросійських козаків») до другого російського видання праці І. Георгі «Опис усіх мешкаючих у Російській державі народів» (СПб., 1799); вихід у 1798 р. змістовної праці полтавчанина Я. Маркевича «Записки про Малоросію, її жителів і виробництва»; розробка у 1779 р. глухівчанином Ф. Туманським, бунчуковим товаришем, кореспондентом Санкт-Петербурзької Академії наук, спеціальної «програми» для опису України, яка охоплює майже всі розділи етнографічної науки, структурно складається з 50 розділів щодо опису міста й 23 параграфів щодо села і ознаменувала початок формування методики етнографічної науки й не мала аналогів навіть у західноєвропейській науці до появи у 1810 р. програми Дюлора та Мангурі; впорядкування у 80-х роках XVIII ст. Опанасом Шафонським фундаментального «Топографічного опису Чернігівського намісництва» та М. Загоровським «Топографічного опису Харківського намісництва», що, окрім всебічного вивчення галузей матеріальної та духовної культури українців, започаткували розробку складної комплексної проблеми — етногенезу українського народу та його районування [4, с. 61-76], засвідчують про стрімкий, на рівні розвитку загальноєвропейської науки, розвиток української галузі гуманітарної науки, що вивчала матеріальну та духовну культуру.

Слід окремо наголосити, що саме з останньої чверті XVIII ст. варто говорити про етнологію як про самостійну науку, яка, розвиваючись протягом XIX – XX ст., спричинилася визначенням предмету і завдань, формуванням методики дослідження, наукової методології, виокремленням теоретичних напрямків й оформленням у фундаментальну науку про людину і людство, що не може посідати місце в системі гуманітарних наук, відведене їй сьогодні в українських реаліях вже давно відсталими від тенденцій світової науки представниками пострадянської історичної науки.

У XIX ст. в Україні формуються осередки розвитку української етнографії, щонайперше в Харкові, а з 40-х рр. XIX ст. в Києві. Місцеві

культурно-освітні та наукові центри формувалися навколо університетів – Харківського університету (відкритий 1804 р.) та університету Святого Володимира в Києві (1834 р.). З Харківським університетом пов'язане впровадження в широкий обіг терміну «етнографія», подальший розвиток теорії етнографії, поглиблення розуміння її предмета й завдань, методики збирацької роботи, нагромадження нового фактологічного матеріалу і здійснення низки наукових досліджень про українців, виданих в друкарні університету в журналах і альманахах «Украинский вестник», «Украинский журнал», «Молодик» тощо. При університеті сформувався гурток так званих харківських романтиків або «любителів української народності» на чолі з І.І.Срезневським, до якого входили Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров, К. Сементовський та ін., які зосередилися на вивченні української духовної культури, зокрема на фольклорі, міфології й демонології, святах, звичаях та традиціях, обрядах тощо. Підґрунтям досліджень стали спеціальні подорожі по Слобожанщині і збирацька робота, внаслідок чого було нагромаджено значну кількість матеріалів, активна публікаторська робота [17, с. 25].

Окремо, з критичних позицій, слід виокремити історичну літературно-фольклорну збірку І. Срезневського «Запорізька старовина», що почала виходити після славнозвісної збірки О. Цертелева «Опыт собрания старинных малороссийских песней». Збірка містила українські думи, історичні пісні, перекази, описувалися звичаї та спосіб життя запорозького козацтва тощо. Негативної оцінки збірка І. Срезневського заслуговує через широковідомий в наукових колах факт публікації І. Срезневським дум-фальсифікатів «Дари Баторія», «Татарський похід Серпяги», «Битва Чигиринська», «Похід на поляків», «Битва Полтавська», низки перероблених на власний розсуд творів, що негативно позначилося на розвитку фольклористики [13, с. 3].

При Харківському університеті в 1877 р. було засноване історико-філологічне товариство, члени якого, зокрема, М. Сумцов, П. Єфименко, В. та П. Іванови й ін., видали низку змістовних праць про матеріальну й духовну культуру, заняття, побут тощо. Щонайперше слід виділити «Культурні переживання» М. Сумцова, «Життя й творчість селян Харківської губернії» В. Іванова, «Кустарні, відхожі та деякі сільські промисли в Сумському повіті» П. Єфименка тощо.

Київський осередок розвитку української етнографії захоплює першість в Україні, як вже було зазначено вище, з 40-х рр. XIX ст. Саме навколо університету в Києві згуртувалися його провідні викладачі та студенти, кирило-мефодіївці, ціла низка освічених людей, утворилася Комісія для опису губерній Київського навчального округу й відділення етнографії при ній, Київська громада, зорганізувалася потужна група збирачів, які за спеціальними програмами здійснювали експедиції по селах, записували пісні, казки, звичаї та обряди. Найбільш помітними серед учасників київського науково-збирацького центру можна назвати

М. Максимовича, першого ректора університету, розробника методики записування народної словесності, першопрохідця наукового осмислення української етнології та фольклористики, автора збірок «Малороссийские песни», «Украинские народные песни», «Сборник украинских песен», дослідження календарної обрядовості українського народу «Дні і місяці українського селянина», М. Костомарова, автора досліджень «Слов'янська міфологія», «Дві руські народності», П. Куліша, видавця «Записок про Південну Русь», М. Маркевича, автора книги «Звичаї, повір'я, кухня та напої малоросіян», В. Тарновського автора дослідження «Про розділи родин у Малоросії», О. Афанасьєва-Чужбинського, автора праці «Побут українського селянина», Д. Де ля Фліза, автора 9-и альбомів унікальних малюнків з народної культури, Т. Шевченка, Д. Журавського та багатьох інших. Заслуговує на увагу діяльність Комісії для опису губерній Київського навчального округу (1851-1864 рр.), що провела низку етнографічних експедицій, видала змістовну «Програму для етнографічного опису губерній Київського навчального округу».[17, с. 25-26]

Новий період подальшого розвитку української етнографії і становлення етнології як фундаментальної науки про людину і людство розпочинається з 60-х років XIX ст. В українській гуманітарній науці, відповідно до тенденцій в західноєвропейській науці, в цей період на зміну романтизму і міфологічній школі приходить позитивізм, реалізм, еволюціонізм, починає зміцнювати позиції так звана історична школа, розробляються нові наукові методи, методології, що суттєво позначилося на розвитку етнології. В Україні протягом 1869-1870 рр. під керівництвом видатного українського вченого П. Чубинського відбулася безпрецедентна за розмахом і організацією «етнографічно-статистична експедиція», наслідком якої були сім томів «Трудів етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край» (СПб., 1872-1878), що містили матеріали про матеріальну й духовну культуру українців Правобережної України, а також Холмщини й Підляшшя, календарні й сімейні звичаї й обряди, вірування, народну творчість, звичаєве право, культуру та побут національних меншин. Експедиція П. Чубинського стала подією європейського масштабу і поголос про її результати поширився в європейських наукових колах.[15]

Про високий рівень розвитку етнографічної науки в Україні засвідчило відкриття в 1873 р. в Києві Південно-Західного відділу Російського Географічного Товариства, до якого входили ціла плеяда відомих далеко за межами України представників української гуманітарної науки – П. Чубинський (учений секретар, фактично керівник відділу), М. Драгоманов, Хв. Вовк, О. Потебня, М. Лисенко, М. Зібер, С. Подолинський, В. Антонович, П. Житецький, І. Рудченко, О. Русов, О. Пчілка та ін. Потужна збирацька робота членів відділу знайшла відображення у низці змістовних фольклорних збірок, зокрема,

«Історичні пісні малоруського народу» М. Драгоманова, «Малоруські народні перекази й оповідання» М. Драгоманова й В. Антоновича, «Чумацькі народні пісні» І. Рудченка, «Збірник українських пісень» М. Лисенка, досліджень «Український народний орнамент» О. Косач, «Опис Чернігівської губернії» О. Русова тощо. Науково-теоретичний доробок членів відділу характеризується створенням наукових програм, методики, публікацією архівних матеріалів, дослідженням мелодичної сторони українського фольклору, вивченням української мови як самостійної слов'янської мови, застосуванням підходів європейських наукових шкіл до всебічного вивчення українського народу як окремого етносу із самобутньою оригінальною культурою, розробкою нових напрямів осмислення етнічних культур, проведенням одноденного перепису населення Києва тощо.

По ліквідації царатом відділу після Емського указу 1876 р. провідні науковці відділу М. Драгоманов, Хв. Вовк, М. Зібер, вимушено емігрувавши за кордон через заборону на проживання в Україні та в обох столицях Росії, продовжили наукову діяльність в українознавчому напрямі етнології, прославивши українську і збагативши західноєвропейську гуманітарну науку вивченням і публікацією українського фольклору, дослідженням проблем мови, самосвідомості, державності українців, їх матеріальної й духовної культури тощо. Контакти з європейськими науковцями дозволили українським вченим-емігрантам ознайомитися і застосувати у своїй науковій діяльності нові підходи європейських наукових шкіл, що в майбутньому вивело їх на передові позиції в світовій науці. Наприклад, Хв. Вовк як антрополог світового рівня був послідовником французької антропологічної школи.[16, с. 79]

Утиски і обмеження в науковій діяльності на Лівобережній Україні призвели до певного занепаду київського наукового осередку. З цього періоду центром етнографічних та етнологічних досліджень українознавчого спрямування стає Львів. З львівським центром пов'язана подальша розробка теоретичних засад гуманітарної науки про українську етнічну матеріальну і духовну культуру, поряд з терміном «етнографія» в науковий вжиток активно входять терміни «етнологія», «фольклористика», що свідчить про застосування нових методологічних підходів до вивчення української етнічної культури, поглиблення досліджень, розширення контактів із західноєвропейською наукою.

Слід зазначити, що передувала цьому діяльність так званої «Руської трійці» у складі М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича, яка першою у 1832 році організувала спеціальні подорожі для записування народної поезії, підготувала до видання заборонений цензурою альманах «Зоря», видала фольклорно-літературну збірку «Русалка Дністровая», започаткувала дослідженнями карпатських етнографічних груп українців,

зокрема, бойків, гуцулів, лемків, а також русинів, новий напрям в українській етнографії – карпатознавство.

Провідним науковим осередком у Львові було Львівське Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ), що з 1897 р. очолювалося видатним українським вченим М. Грушевським. Діяльність НТШ є важливою віхою в історії розвитку української гуманітарної науки, зокрема, етнографії, фольклористики, етнології. При філологічній секції НТШ у 1898 р. була створена «Етнографічна комісія», яка під керівництвом І. Франка й за участю передових вчених того часу – М. Павлика, В. Гнатюка, Ф. Колесси, В. Охримовича, З. Кузелі та інших, розгорнула широку експедиційну роботу й польові дослідження, розробила наукові етнографічні програми, активізувала вивчення українських карпатських етнографічних груп, вперше в Україні організувала спеціальні друковані органи – «Етнографічний збірник» та «Матеріали до українсько-руської етнології» і видала десятки їх томів (загалом першого вийшло з друку 40 томів, другого — 22 томи), опублікувала фундаментальну п'ятитомну працю В. Шухевича «Гуцульщина» тощо. [16, с. 80] Як голова Етнографічної комісії НТШ (1898-1914) І. Франко сприяв науковому вивченню української етнічної матеріальної та духовної культури, складав і публікував програми й поради щодо збирання етнографічних матеріалів, записування фольклору. Великий науковий потенціал і літературний талант дозволив вченому бути рецензентом етнографічних та фольклорних праць вже визнаних на той час вчених В. Гнатюка, Ф. Вовка, О. Колесси та інших, також прорецензувати три перші частини «Гуцульщини» В. Шухевича. Іван Якович також зібрав і видав твори Ю. Федьковича.[1, с. 64-73]

Аналіз діяльності львівського осередку нерозривно пов'язаний з аналізом наукової діяльності в українознавчому напрямі етнології, фольклористики та етнографії І. Франка, адже двадцять плідних в науковому плані років свого життя – з 1895 по 1916 рр., він присвятив НТШ. Науково-організаційна, експедиційно-збирацька, фольклористична та етнографічна діяльність І. Франка справила потужний вплив на розвиток гуманітарної науки, що вивчає українську етнічну матеріальну і духовну культуру, сприяла утвердженню в науковому обігу терміну «етнологія» і становленню етнології як фундаментальної науки про людину і людство.

Починаючи з кінця 70-х рр. XIX ст., ще до членства в НТШ, І. Франко активно долучився до організації масового збирання матеріалів про життя і побут українців, завдяки чому було розширено територію і межі етнографічних досліджень, залучено до цієї роботи представників інтелігенції та студентську молодь.[14, с. 325] З цією метою в 1883 р. учений створив Етнографічно-статистичний гурток у Львові, заохочував члена Краківської академії наук І. Коперницького до організації етнографічної експедиції на Бойківщину, Лемківщину та в інші

місцевості Українських Карпат для дослідження звичаїв, обрядів і пов'язаної з ними усної народної творчості.[10, с. 19] Вже незабаром після створення гурток налічував близько ста членів і кореспондентів. Завданням гуртка було студіювання життя і світогляду народу, а також підготовка і видання матеріалів з етнографії та статистики, здійснення періодичних екскурсій. За рік діяльності гуртка відбулося 12 засідань, де заслухано доповіді І. Франка та інших науковців, відбувалися теоретичні дискусії про методи дослідження, обговорювалася проблема жіночої недолі, відображена в народних піснях та загадках, досліджено джерела виникнення українських народних пісень про події у Галичині в 1848 р. тощо. Результати наукової діяльності гуртка оприлюднювалися в газеті «Діло», зокрема, у 1884 р. надруковано статті І. Франка «Засідання етнографічно-статистичного кружка», «Нашим молодим мандрівникам в дорогу», «Мандрівка руської молодіжі».

За ініціативою та участю І. Франка гурток організував експедиції західними землями України за таким маршрутом: Львів, Стрий, Дрогобич, Борислав, Мразниця (передмістя Борислава), Східниця, Урич, Підгородці, Корчин, Верхнє і Нижнє Синьовидне, Бубнище, Болехів, Гошів, Калуш, Станиславів, Коломия. Під час мандрівок члени етнографічно-статистичного гуртка разом з І. Франком вивчали робітничий побут на соляних промислах біля Дрогобича, на фабриці гнутих меблів у с. Підгородці, на нафтових та озокеритних копальнях у Бориславі, знайомилися з селянським побутом у навколишніх селах. Екскурсанти, як зазначав дослідник у статті «Мандрівка руської молодіжі», ставили за мету «... доочне знайомитися з життям і економічним побутом рідного народу, з красою і природними скарбами та історичними пам'ятками свого краю, а з другого боку, освіжувати і ширити почуття народне»[20, с. 1].

Зібрані етнографічні матеріали почали активно вводитися до широкого наукового обігу із заснуванням в 1895 р. «Етнографічного збірника», науковими редакторами якого були І. Франко та В. Гнатюк. Слід наголосити на тому, що активна співпраця І. Франка з В. Гнатюком позитивно вплинула на розвиток етнографічної науки. Разом вони уклали програму «В справі збирання етнографічних матеріалів», в якій зазначили питання, якими повинні займатися збирачі етнографічних матеріалів. У 1899 р. спільно із Ф. Вовком почали видавати «Матеріали до українсько-руської етнології», де оприлюднювалися етнографічні, археологічні, антропологічні розвідки та монографії про народну архітектуру, ремесла та промисли, допоміжні заняття тощо.[19, с. 125]

За період головування в Етнографічній комісії І. Франко здійснив кілька експедицій, зокрема у 1900 р. вчений спільно з О. Роздольським, М. Павликом, О. Колесою побував у Стрийському, Городецькому та інших повітах Галичини, у 1904 р. організував подорож на Бойківщину, потім і на Гуцульщину[10, с. 28]. Набутками такої експедиційно-

збирацької діяльності були різноманітні вироби народного мистецтва, зразки одягу, прикрас.

Слід зазначити, що І. Франко був організатором збирання експонатів для музею при НТШ. З цією метою у «Літературно-науковому віснику» надруковано звернення «Збирайте етнографічний матеріал», де акцентувалась увага на змінюваності та минучості у процесі історичного розвитку народної культури. З огляду на це визначено головне завдання музею – збирати і зберігати для науки пам'ятки культури. Крім того, було розроблено програму для збирання етнографічного матеріалу, до якої було включено одяг, моделі господарських і промислових знарядь, будівель, вишивки, писанки, різьблення по дереву, металу, тканини та предмети старовини – кам'яні, бронзові, кістяні знаряддя, зброя, рукописи, стародруки.[8]

Одним з напрямів організаційної діяльності І. Франка була організація виставок. У 80-х рр. ХІХ ст. в західних областях України було організовано низку виставок. У 1881 р. в Коломиї відбулася перша етнографічна виставка у Галичині, на якій було представлено покутсько-гуцульські народні вироби: килими, вишивки, гончарські та вирізьблені з дерева вироби. У 1882 р. в Перемишлі організовано крайову, а в 1887 р. у Тернополі – виставку зразків народного одягу західних областей, що було відображено у опублікованій цього ж року розвідці «Етнографічна виставка у Тернополі». У 1894 р. створено етнографічний відділ при Музеї художнього промислу в Львові. І. Франко приділяв цим подіям велику увагу, популяризуючи їх у журналі «Діло», «Життя і слово», «Кур'єр Львівський» («Kurier Lwowski»). У пресі також неодноразово було порушено питання про необхідність налагодження співпраці етнографів, істориків і археологів.[25]

Помітний слід залишили дослідження І. Франка в галузі фольклористики. Вчений з великою увагою ставився до народної творчості і вказував на велику її роль у суспільному житті, відзначав її високий художній рівень. Вчений розцінював народну творчість як духовне надбання народу, як своєрідне художнє відображення суспільно-економічних умов його життя в певну епоху. Він визнавав за народною творчістю важливу громадську й історико-пізнавальну цінність. І. Франко розумів, що художні твори народу, відрізняючись специфічними особливостями виникнення і побутування, не можуть відображати історичних фактів у деталях, але вони в цілому вірно відображають соціальні й економічні сторони життя людей певного періоду. Широко користуючись історично-порівняльним методом, Іван Якович ввесь час шукав нових шляхів для дослідження фольклорних творів. Він ще в 80-х роках високо оцінив метод детального розгляду окремих поетичних творів з усіма їх варіантами, запроваджений О. Потебнею. У 1902 році І. Франко надрукував першу працю, в якій детально розглянув пісню про козака Плахту, причому не обмежився, як О. Потебня, лише філологічним

аналізом, а в 1906 р. досліджує пісню про Правду і Неправду. Протягом 1907—1911 рр. дає серію досліджень про українські народні пісні XVI—XVIII ст., які об'єднує в фундаментальну фольклористичну працю «Студії над українськими народними піснями» (три томи у «ЗНТШ», окреме видання 1913 р.). Ця праця вченого була справжньою науковою спробою подати історію одного жанру – пісні протягом трьох століть. Слід виокремити й складений ним збірник «Галицько-руські народні приповідки» (1905-1910), що вмістив велику кількість прислів'їв і приказок. [19, с. 121-125]

Він зібрав чимало етнографічних та фольклорних матеріалів, які були надруковані в створеному ним журналі «Світ» у 1882 р. у розділі «Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу». [24] Роком пізніше в журналі «Зоря» з'явилась дослідницька праця І. Франка «Жіноча неволя в руських піснях народних», написана на основі пісенного матеріалу, зібраного з допомогою М. Павлика протягом 1876-1880 рр. У цій розвідці автор показав важке становище жінки-трудівниці в умовах галицького села. [23] В с. Нагуєвичах, Коломийському і Стрийському повітах і в Дрогобичі І. Франко зібрав матеріали, що характеризували народні вірування на Підгір'ї і були своєрідними записами про народний календар, опубліковані у 1898 р. в «Етнографічному збірнику» у праці «Людві вірування на Підгір'ю». Цікавою і обґрунтованою з наукової точки зору є його думка про те, що «звичай впливає з вірування», але часто буває так, що давнє вірування забувається, а звичай продовжує жити в побуті народу. [25]

Завдяки старанням І. Франка та його однодумців етнографічна робота в цей період значно активізувалася і досягла високого наукового рівня. Колишніх етнографів-аматорів змінили вчені – збирачі й дослідники, діяльність яких ґрунтувалася на принципах науковості та критичного ставлення до етнографічного матеріалу. Етнографи-науковці попередньо вивчали питання, знайомилися з відповідною науковою літературою з досліджуваної проблеми, застосовували різні методологічні підходи, під час дослідження виконували точну паспортизацію предметів. [22, с. 43] І. Франко та його однодумці досліджували проблеми житлобудування, приготування їжі, звичаєвого права, форм організації суспільного життя, способів володіння землею тощо, які випадали з поля зору більшості дослідників львівського наукового осередку. Спрямування етнографічних експедицій, популяризація матеріалів, наукові публікації вченого вперше стосувалися економічного аспекту життя українського селянина і робітника. Слід наголосити, що І. Франко одним з перших в Європі почав вивчати культуру й побут робітників в тісному зв'язку з їх економічним та політичним становищем.

Важливу ділянку етнографічної праці І. Франка становлять так звані «квестіонарі» – анкети для збирачів етнографічних матеріалів, науковий

підхід до впорядкування яких сприяв тому, що вони були не лише путівником для збирання етнографічного матеріалу, а й програмою етнографічних досліджень.

Узагальнення етнографічної роботи в Галичині І. Франко зробив в статті «Огляд праць над етнографією Галичини в XIX віці», що містить фольклорні описи[2, с. 233]. Вважаючи етнографічну науку важливим інструментом на шляху визволення українства, І. Франко надавав великого значення методиці етнографічного дослідження. Він пропонував виявити єдність матеріальної і духовної культури українського народу на всій етнічній території, наголошуючи на спільних рисах культури і побуту її складників. Доцільним способом викладу інформації науковець вважав монографічний опис із широким використанням статистичних та економічних даних.

Слід віддати належне І. Франку, який з концептуальною чіткістю розмежував народознавство (за прикладом польського «людознавства») та українознавство. Зокрема, у «Найновіших напрямках в народознавстві» – лекції виголошеній у лютому 1895 р. на першому зібранні народознавчого товариства у Львові, він підкреслював, що народознавство – це течія етнології, науки про етнічні спільноти, а українознавство – сфера, до якої входили б такі науки, як політична історія, історія наук, історія державотворення, історія країни. У народознавстві він виділяв дві школи: антропологічну та міграційно-історичну і наголошував на комбінації цих методів на практиці. І. Франко зазначав, що «пізнати народ – то значить пізнати людей, що мешкають на певній території, а також пізнати їхнє нинішнє і минуле становище, їхні фізичні і розумові особливості, їхні інститути й економічне становище, їхні торговельні відносини й інтелектуальні зв'язки з іншими народами»[21, с. 254–267].

Іван Франко написав близько 50 етнографічних розвідок, цілу низку рецензій і відзивів на етнографічні роботи українських та закордонних вчених. Окрім вище охарактеризованих праць І. Франка слід назвати також дослідження життя і побуту дрогобицьких робітників («Korespondencje, Drohobycz», 1880), «Мандрівка руської молодіжі» (1884), «Галицько-руський орнамент на Віденській виставці» (1886), «Jak powstają pieśni ludowe?» (1887), «Вояцька пісня» (1888), «Наші коляди» (1889), «Kilimy podolskie» (1892), «Із уст народу» (1894—1895), «Сліди снохачтва в наших горах» (1895), «Ornament ruski» (1895), «Килими, дивани і коверці» (1896), «Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland» («Етнологічна експедиція на Бойківщину» (1905)), а також статті «Наука та її становище у відношенні до класу працюючих» (1878), «Мислі про еволюцію в історії людськості» (1881), «Дві школи в фольклористиці» (1895), «Najnowsze prady w ludoznawstwie» («Найновіші напрямки в народознавстві», 1895) тощо.

Охопити внесок І. Франка в гуманітарну науку про українську етнічну матеріальну і духовну культуру, зокрема, в розвиток етнографічної науки, фольклористики, в становлення етнології як фундаментальної науки про людину і людство, у форматі статті є надзвичайно складним завданням. Беззаперечно, що науково-організаційна, експедиційно-збирацька, фольклористична та етнографічна діяльність І. Франка справила потужний вплив на розвиток гуманітарної науки, що вивчає українську етнічну матеріальну і духовну культуру, сприяла утвердженню в науковому обігу терміну «етнологія» і становленню етнології як фундаментальної науки про людину і людство. Аналіз наукової діяльності І. Франка на тлі порівняння розвитку гуманітарної науки про українську етнічну матеріальну і духовну культуру станом на останню чверть ХІХ ст. дозволяє зробити висновок про його заслужене провідне місце в пантеоні найвидатніших українських вчених.

Джерела та література

1. Арсенич П. Фольклорно-етнографічна діяльність І.Я.Франка на Гуцульщині // «Історія Гуцульщини». Т. VI. - С. 64-73.
2. Возняк М. З діяльності Івана Франка як фольклориста/ М. С. Возняк// З життя і творчості І. Франка. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1955. – С. 220–245.
3. Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. — Луцьк: Вежа, 2000. – 447 с.
4. Горленко В.Ф. Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины XIX ст. – К., 1988. – 212 с.
5. Гнатюк В. До характеристики етнографічної діяльності Івана Франка / В. Гнатюк // Записки НТШ. - Львів, 1906. - Т. XXI. - Ч. 17 - С. 229-232.
6. Грицак Ярослав. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 –1886). Науково-популярне видання. – Київ, 2006 - 631 с.
7. Грушевський М. В десятиліття смерті Франка. Апостолові праці/ М. С. Грушевський// Україна. – 1926. – Кн. 6. – С. 3–20.
8. Збирайте етнографічний матеріал // Літературно-науковий вістник. - 1902. - Т. XVII.
9. Колесса О.Наукова діяльність Івана Франка // Літературно-науковий вістник. Львів, 1913. Т. 63. С. 263-267.
10. Ломова М.Т. Етнографічна діяльність І. Франка / М. Ломова. - К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1957. - 120 с.
11. Луцшай В. Програма вивчення варіативної навчальної дисципліни «Етнологія України». Рукопис /Кафедра етнології та краєзнавства НПУ імені М.П. Драгоманова/. – К., 2013. – 15 с.
12. Луцшай В.І. Українська етнографія. Навчально-методичний комплекс фахової підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів з

- дисциплін кафедри етнології./ Наук. ред. П.М. Чернеги./ - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – С. 59-82.
13. Матяш І. Українські народні думи у виданнях та дослідженнях/ Українська мова та література. – 1997. Число 38(54), - С. 3.
  14. Світ. - 1882. - № 18-19. - С. 320-327.
  15. Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П.М. Чернега. – К., 2014. – 405 с.
  16. Українська етнологія: Навч. посібник / За ред. В. Борисенко. – К., 2007. – 400 с.
  17. Українці. Історико-етнографічна монографія. - Опішне, 1999.-Т. 1. – 528 с.
  18. Чернега П.М., Лушай В.І. До питання періодизації української етнографії та проблеми її етнологізації: вивчення матеріальної і духовної культури населення території України від найдавніших часів до XV ст.// Україна в етнокультурному вимірі століть. До 175-річчя з дня народження видатного українського етнографа Павла Чубинського. Зб. наук. праць. Відповід. редактор П.М. Чернега. – К., 2014. – с. 169-181.
  19. Франко А. Науково-організаційна діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка/ А. Франко// Українське літературознавство. – 1993. – Вип. 58. – С. 121–131.
  20. Франко І. Мандрівка руської молодіжі / І. Франко // Діло. - 1884. - Ч. 85.
  21. Франко І. Найновіші напрямки в народознавстві/ І. Я. Франко// Зібрання творів: В 50 т. – Редкол.: Є. П. Кирилюк(голова) та ін. – Т. 45. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 254–267.
  22. Франко І. Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в. / І. Франко // М. Возняк. З життя і творчості Івана Франка. - К., 1955. -120 с.
  23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Folklore/1882/ZhinochaNevoljaVPisnjax.html>
  24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Folklore/1882/ZnadobyDoMovvIEtnographii.html>
  25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2010_2/2010_2/Dzhafarova.pdf